

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta

Dítě z nefunkční rodiny v mateřské škole
Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Marta Franclová

Vypracovala:
Vendula Soukupová

České Budějovice, 2012

Abstrakt

Tato práce se zabývá dítětem z nefunkční rodiny v mateřské škole.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou.

V teoretické části se zabývá vysvětlením pojmu rodina, jejími funkcemi, rodinou úplnou a neúplnou, rozdělením rodin podle funkčnosti, poruchami rodin, deprivací, subdeprivací, zanedbáváním a nakonec pojetím mateřské školy.

V praktické části ukazuje na kasuistikách dětí konkrétní postupy učitelky mateřské školy, kterými se snaží eliminovat negativní dopady nefungování rodiny.

Klíčová slova: rodina, deprivace, subdeprivace, zanedbávání

Abstract

This work deals with the dysfunctional family of a child in kindergarten.

The thesis is dividend into two parts – theoretical and practical.

The theoretical part deals with the explanation of a the koncept of family, its functions, family, komplette and incomplete, according to the division of family functioning, family problems, deprivation, subdeprivation, neglect and finály the koncept of kindergarten.

In the practical part shows the case reports of children specific procedures kindergarten teacher, which it seek to eliminace the negative impacts of non-functioning families.

Keywords: family, deprivation, subdeprivation, neglect

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 30. března 2012

Vendula Soukupová

Poděkování

Děkuji PhDr. Martě Franclové, mé vedoucí bakalářské práce, za cenné rady a připomínky, které mi pomohly při zpracování předkládané bakalářské práce a své rodině a přátelům za podporu a trpělivost.

OBSAH

Úvod

1. Rodina	9
1.1. Definice rodiny	9
1.2. Základní funkce rodiny	11
1.2.1. Funkce emocionální	12
1.2.2. Funkce socializačně-výchovná	12
1.2.3. Funkce biologicko-reprodukční	13
1.2.4. Funkce ekonomicko-zabezpečovací	13
1.3. Typy rodin	15
1.4. Rozdělení rodin podle funkčnosti	17
2. Poruchy rodiny	18
2.1. porucha socializačně-výchovné funkce	22
3. Deprivace	22
3.1. Psychická deprivace	22
3.1.1. Projevy citové deprivace	26
3.1.2. Následky psychické deprivace	27
4. Subdeprivace	28
5. Zanedbávání	29
6. Pojetí předškolního vzdělávání	30
Úvod do praktické části	32
7. Kasuistika	33
7.1. Kasuistika I	33
7.2. Kasuistika II	38
8. Popis postupu pedagogického působení	43
Závěr	45
Seznam použité a citované literatury	46

Úvod

K pochopení světa stačí, budeme-li zkoumat rodinu. Hodnoty jako síla, intimita, autonomie, důvěra a schopnost komunikovat jsou životně důležité složky, na nichž závisí kvalita našeho života na světě. Změnit svět znamená změnit rodinu. (Satirová, 1994, s. 11)

Někdo by mohl mít dojem, že toto téma je již zmapováno, ale rodina je naší součástí od kolébky až po hrob, proto bychom se jí měli stále zabývat a zkoumat ji v celé její šíři.

Z tohoto důvodu se budu ve své práci a to v části teoretické zabývat nejen definicí pojmu rodina, rodinou úplnou, ale také neúplnou rodinou, rozdělením rodin podle funkčnosti, poruchami rodin a nakonec také deprivací, subdeprivací a zanedbáváním, které jsou často následkem nefunkčních rodin.

V části praktické se pokusím na kazuistikách dětí z nefunkčních rodin popsat konkrétní postup učitelky mateřské školy, jak má postupovat v případě, že má ve své péči dítě s podezřením na výše uvedené, od momentu zjištění, přes spolupráci s rodinou až po popis přístupu a práce se samotným dítětem.

1 RODINA

1.1 *Definice rodiny*

Definovat jednoznačně pojem rodiny je velmi problematické. Literatura uvádí rozdílné definice na základě různých aspektů, z toho důvodu uvedu raději několik definic pojmu rodina.

Nalézt odpovídající definici rodiny je obtížné nejen s ohledem na různé oblasti použití tohoto pojmu, ale i vzhledem k proměnlivým hodnotovým východiskům v závislosti na kulturním a civilizačním prostředí dané společnosti. V jednotlivých vědních odvětvích a jejich partikulárních oborech se proto význam tohoto termínu liší v závislosti na metodologických postupech, oblasti výzkumu a pojmové ústrojí. Je proto nemožné hovořit o jediném pevném všeobecně přijímaném pojmu rodiny, ale spíše o jednotlivých aspektech a proměnlivých variantách tohoto termínu tak, jak se odrážejí v různých vědních oborech. (Národní zpráva o rodině, 2004, str.9)

Rodina je společenská skupina spojená manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí. (Hartl, Hartlová, s.512)

Rodina je prvním a dosti závažným modelem společnosti, s jakým se dítě setkává. Předurčuje jeho osobní vývoj, jeho vztahy k jiným skupinám lidí. Rodina dítě orientuje na určité hodnoty, vystavuje ho určitým konfliktům, poskytuje mu určitý typ podpory. (Matoušek, 1997, s.8)

Rodina je původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce s hlavními funkcemi reprodukce, výchovy, socializace a přenosu kulturních vzorů. (Petrušek, 1996)

Jedním z nejzákladnějších prostředí pro vývoj jedince a jeho osobnosti je tedy bezesporu rodina. Ta je pro lidského jedince prvním přirozeným společenským prostředím, do kterého vstupuje na začátku svého života. Provází jej nebo se ho dotýká ve všech fázích jeho života. V rodině si dítě osvojuje hodnoty, chování a tradice

předávané z generace na generaci. Současně je rodina jednou z největších nositelů hodnot lidské společnosti a významným zprostředkovatelem kulturních vlivů.
(Klapilová, 1996, s.27)

Dunovský (1999) podobně jako Klapilová (1996) definují rodinu jako: „malou, primární společenskou skupinu, která je tvořena jedinci, kteří jsou spojeni pokrevními, manželskými nebo adoptivními vztahy a žijí spolu ve společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené i uznávané role, vyplývající ze soužití a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti“.

Podobně chápe rodinu také Kasíková (1994), která dodává, že: „členové rodiny spolu obvykle žijí ve společné domácnosti, spolupracují spolu podle společensky určené, uznané dělby rolí, přičemž vztahy uvnitř rodiny jsou neformální a výrazně založeny na emocionalitě, uznané dělby rolí“.

Rodina tedy představuje biosociální systém, který neustále hledá a nachází své místo ve společnosti. Přitom je tento společností znovu a znovu ovlivňován a formován. Funguje v plném rozsahu a má své opodstatnění jen tehdy, když uspokojuje potřeby a požadavky každého jejího člena, které jsou na ni jím a zároveň společností kladeny. Aby rodina dostala všem těmto náročným požadavkům a dala smysl své existence, musí plnit aspoň ty základní úlohy a funkce, které zabezpečují život člověka ve společnosti ve všech etapách jeho existence. (Matějček, Dytrych 1994, s.36)

Rodina je prvním a dosti závazným modelem společnosti, s jakým se dítě setkává. Předurčuje jeho osobní vývoj, jeho vztahy k jiným skupinám lidí. Rodina dítě orientuje na určité hodnoty, vystavuje ho určitým konfliktům, poskytuje mu určitý typ podpory. Tímto způsobem osobitě zabarvuje to nejpodstatnější, co dítěti předává – sociální dovednosti, bez kterých se ono v dospělosti neobejde.
(Matoušek, 1997, s.8)

Rodina je těžko postradatelnou institucí i pro dospělého člověka. Mít stálého partnera a mít děti jsou přední hodnoty lidského života. O ně dospělý člověk opírá pocit vlastní hodnoty, pocit smysluplnosti své existence, na nich závisí jeho psychická pohoda i zdraví. (Matoušek, 1997, s.9)

Rodina je důležitá sociální skupina, která plní celou řadu biologických, ekonomických, sociálních i psychologických funkcí. Poskytuje svým členům potřebné zázemí, uspokojuje jejich potřeby a zprostředkovává zkušenosti, které nelze získat jinde. (Vágnerová, 2004, s.589)

1.2 Základní funkce rodiny

Střelec (1992) hovoří o tom, že: „funkce rodiny se vyvíjí v souvislosti se společenskými změnami a proměnou kulturních faktorů, které ovlivňují postavení rodiny ve společnosti i vztahy uvnitř rodiny“.

Funkce rodiny jsou většinou chápány jako úkoly, které plní rodina vůči sobě samému i vůči společnosti.

Dunovský (1999) dodává, že: „se změnami společenských podmínek také některé funkce nabývaly na závažnosti, zatímco jiné ustupovaly do pozadí či zcela vymizely“.

V současné době určuje místo rodiny ve společnosti několik základních funkcí.

Dunovský (1999) a Alan (1989) uvádí čtyři základní funkce rodiny:

1. Biologicko-reprodukční
2. Ekonomicko-zabezpečovací
3. Emocionální
4. Socializačně výchovná

Podobně uvádí funkce rodiny Výrost (1998):

1. funkce reprodukční
2. funkce materiální
3. funkce výchovná
4. funkce emocionální

1.2.1 Biologicko-reprodukční funkce

Reprodukční funkce rodiny byla a je jedním z nejobvyklejších a nejpříjemnějších důvodů pro existenci rodiny. (Výrost, 1998, s.325)

Tato funkce má zabezpečovat udržení života početím a porozením nového člověka. Někdy se ovšem označuje jako sexuální funkce, která naznačuje oddělení uspokojování sexuálních potřeb od reprodukce. V podstatě tu však vztah muže a ženy nachází svůj smysl. Vznikne-li z něj nový jedinec, pak zde nachází svou genetickou výbavu. Tato funkce se sice může uplatnit i mimo rodinu, v rodině však nabývá svůj plný význam. Nejde totiž jen o to přivést dítě na svět, ale také mu zabezpečit potřebné podmínky pro život a další jeho vývoj. (Dunovský, 1999)

S tímto tvrzením souhlasí i Klapilová (1996), která říká, že: „pokud by většina rodin tuto funkci neplnila, bezpochyby by došlo k rapidnímu poklesu obyvatelstva a proto podstatu této funkce vidí právě v plození potomků“.

1.2.2 Ekonomicko-zabezpečovací funkce

Funkce ekonomicko-zabezpečovací se nevztahuje jen na dítě v rodině, ale vztahuje se na všechny její členy. V minulosti byla hlavně důležitá její výrobní složka, v současné době se však stala rodina ve své převaze spotřební jednotkou, zcela závislou na výrobní činnosti společnosti. Ovšem i v dnešní době si rodina udržuje určité prvky výroby, za něž lze především pokládat vnitřní činnosti rodiny, vytvářející její hmotné zabezpečení (úklid, příprava stravy, nejrůznější domácí činnosti, které nejsou koníčkem, ale nutností). Zabezpečovací funkce se netýká jen oblasti materiální, ale postupně přechází do oblasti sociální, duševní až duchovní. Má tedy také v širším pojetí poskytovat svým členům i životní jistoty.

(Dunovský, 1999, strana 92-93)

S tímto tvrzením se ztotožňuje také Střelec (1992).

Jde o funkci materiálního zabezpečení všech členů rodiny. Ekonomická

situace rodiny ovlivňuje rodinné prostředí, včetně výchovy a vývoje dítěte, častokrát více než bychom si přáli. Ne vždy jsou děti bohatých rodičů skutečně šťastné. (Klapilová, 1996, s.28)

Zatímco Dunovský a Klapilová považují ekonomicko-zabezpečovací funkci za velice důležitou, Výrost (1998) říká, že: „v případě nefunkčnosti rodiny v oblasti materiálního zabezpečení jejích členů funguje ve společnosti poměrně dobře propracovaný systém sociálních podpor, takže i v této oblasti je již rodina jako systém zastupitelná společností jako celkem“, čím tuto funkci nepovažuje za tak důležitou.

1.2.3 Emocionální funkce

Emocionální funkci považujeme za nezastupitelnou pro vývoj jedince. Členové rodiny si vzájemně poskytují citové zázemí. Naplňují potřebu jistoty, lásky, bezpečí a sounáležitosti. Když tato funkce selže, mohou nastat různé neurozy, citové deprivace či poruchy osobnosti. (Klapilová, 1996)

Emocionální funkce v rodině je vázána na plně rozvinutého člověka, zralého a odpovědného, pro něhož citový vztah není něčím chvilkovým, ale trvalou jistotou a citovým zázemím pro všechny její členy. Emocionalita se tak stává nejdůležitějším kohezivním faktorem rodiny, i když v nejposlednější době aspoň v některých kruzích vystupují v tomto směru opět faktory hmotné povahy. Je potřebná stejně jak pro dospělé, tak pro děti, i když v různé podobě. (Dunovský, 1999, s.93)

Toto stanovisko zastává i Výrost (1998), který říká, že: „emocionální funkce rodiny není vázaná na věk členů rodiny. Potřeba zázemí, bezvýhradného přijímání, podpory a pomoci, potřeba klidu a uvolnění, potřeba sdílení zážitků, společné historie, společných rituálů, potřeba známosti, důvěrnosti, potřeba společenských perspektiv a plánů, potřeba vztažnosti sebe k něčemu trvalému, jistému, nrecipročnímu, je nutná pro všechny věkové kategorie“.

V emocionální oblasti je rodina jedinečná a nezastupitelná a naopak, pokud je rodina disfunkční, je právě tato oblast nejvíce zraňující. Rodina poskytuje všem svým

členům uspokojení řady potřeb. Mezi jinými potřeby podpory, pomoci a přijetí, potřeby společných rituálů, společných plánů apod.

Proto, aby rodina plnila uvedené funkce, je třeba přítomnosti všech jejích členů. Vzhledem k dítěti tedy hlavně obou rodičů. Je všeobecně známo, že absence jednoho z rodičů je pro sociální i emocionální vývoj dítěte velmi škodlivá a snad ani nemůže projít bez následků. Pokud je rozpad rodiny neodvratitelný, je třeba udržet vztahy mezi oběma rodiči a dítětem na nejvyšší možné úrovni, aby zůstalo zachováno co nejvíce z výše zmiňovaných funkcí. (Střelec, 1992)

Na závěr můžeme ještě zmínit emocionální funkci ve vztahu k volbě partnera a uzavření manželství. Výrost (1998) říká: „volba partnera je založena ve většině případů na svobodné volbě, vycházející z roviny především emocionální. Volba je zatím nezatížena třídními předsudky či materiálně. Racionální rovina by však neměla být mladými páry považována za něco, co city devaluje“.

1.2.4 Socializačně – výchovná funkce

Pozitivní emocionální vztahy i celková atmosféra v rodině se stávají východiskem pro nejvýznamnější rodinnou funkci. Spočívá v opravdovém zájmu o dítě a kvalitní péči o ně, v jeho výchově, v jeho přijetí jaké je, v porozumění mu v jeho vývoji a potřebách a požadavcích, jež nutno včas, náležitým způsobem a s plným zaujetím uspokojovat, a rozvíjet všechny jeho schopnosti a síly. A při tom se vždy snažit prosazovat jeho nejlepší zájem a prospěch, ochraňovat jej před nepříznivými situacemi a učit je, aby bylo samo schopno jim čelit a překonávat je. (Dunovský, 1999)

Výrost (1998) považuje výchovnou funkci za podstatnou a říká, že: „je jen obtížně nahraditelnou, ačkoliv zde v nedávné historii panoval názor, že právě tato funkce bude snadno nahraditelná vlivem kolektivu nebo působením výchovných institucí. Zdá se však, že specifická dynamika probíhající v rodině tvoří zcela jedinečné prostředí pro formování postojů ke světu, blízkému okolí a sobě samému. Vytváří také

hodnotové orientace a tvoří základ pro formování vlastního Já, koncepci vlastního života.“

Zvláštnost výchovné funkce tkví v tom, že se do ní promítají vlivy všech stránek života rodiny. (Střelec, 1992, s.75)

Toto tvrzení potvrzuje a vymezuje Zákon o rodině, který stanovuje základní práva a povinnosti rodičů a dětí.

První začleňování jedince do společnosti probíhá v rodině již od narození dítěte. Nejdříve do rodinného kruhu, poté do mateřské školy a poté do školy. V dospělosti do pracovního prostředí. Člověk je tvor společenských, proto pro něj dobrá schopnost socializace představuje základní klíč pro vývoj mezilidských vztahů.

Důležitost výchovné funkce není jistě nutné dále rozebírat, ale nelze opomenout důležité, a to, že dítě vychované v rodině by mělo být také připraveno založit si svou vlastní rodinu a dobře se o ni postarat. (Klapilová, 1996)

1.3 Typy rodin

K nejrozšířenějšímu dělení typu rodin patří rodina úplná a rodina neúplná.

Úplná rodina

V úplné rodině se o děti starají oba rodiče.

Úplná rodina je reprezentována oběma manželskými partnery, otcem , matkou a jejich potomstvem .

Přirozené složení úplné rodiny , utváří neoptimálnější podmínky pro plnění všech úkolů rodiny. Plnění funkcí rodiny bezprostředně závisí na vztahu mezi manželskými partnery , který se odráží i na vztahu mezi rodiči a dětmi . Chladný nebo dokonce nevraživí či zcela rozpadlý vztah mezi manželskými partnery neutvářejí vhodné podmínky pro citový vývoj dítěte . Přednost úplné rodiny spočívá v rodinné výchově .

Není však pouze její povinností a prvořadým úkolem , ale zároveň je i základním cílem rodiny. Rozvodem se úplná rodina rozpadá , a tím ztrácí schopnost kvalitně plnit úkoly rodinné výchovy . Úplná rodina je pro dítě místem bezpečnosti, lásky a jistoty. Pokud se má zdravě vyvíjet , potřebuje péči , oporu , jistotu a lásku ze strany obou rodičů . Úplná rodina je pokládána za plnohodnotné prostředí , ve kterém probíhá socializace dítěte. (<http://referaty.aktuality.sk/rodina/referat-3008>)

Mluví-li se o rodině, máme sklon si ji představovat jako tzv. *úplnou nukleární rodinu* – totiž otce, matku a jejich děti. Většina lidí si myslí, že takto vypadá většina rodin. Opak je pravdou. Odhaduje se, že v naší populaci tvoří úplné nukleární rodiny třetinu rodin a pouze pětinu všech domácností. Zbytek, čili většinu, tvoří lidé žijící sami nebo jen s dítětem bez partnera, nebo příslušníci tří či čtyř generací v různých – z hlediska nukleární rodiny nekompletních – konstelacích. (Matoušek, 1997, s.74)

Neúplná rodina

Definice neúplné rodiny se shodují v tom, že je to rodina, v níž jeden z rodičů chybí.

Neúplné rodiny jsou zde od pravěku. Po celé tisíciletí byla hlavní příčinou neúplnosti rodin smrt jednoho z rodičů. (<http://referaty.aktuality.sk/rodina/referat-3008>)

Márová s Matějčkem (1975) dodávají, že: „neúplná rodina může vzniknout z těchto důvodů: úplná rodina vůbec nevznikne – například žije-li svobodná matka sama se svým dítětem, úplná rodina přestane dočasně nebo trvale plnit svoji funkci – například rodič se dítětem žije dočasně sám, protože druhý rodič vykonává vojenskou službu, je ve výkonu trestu nebo trvale opustil rodinu, odstěhoval se, žije s jiným partnerem apod., úplná rodina zanikne přirozenou cestou, tj. smrtí jednoho z rodičů, nebo zanikne cestou nepřirozenou – rozvodem manželství, a proto přestane plnit svoji funkci.

Výchova dítěte v neúplné rodině je „normální“ výchovou, ale děje se za ztížených okolností.

1.4 Rozdělení rodin podle funkčnosti

Funkční rodina

Funkční rodina pečuje o své děti kladně z hlediska základních funkcí, které jsou na rodinu kladeny. (<http://slovník-cizich-slov-abz.cz/>)

Dochází zde k úspěšnému řešení problémů, existuje zde příznivé emocionální klima a dochází ke stálému vyrovnávání vztahů uvnitř rodiny v souladu s životním cyklem jejích členů. (Hartl, Hartlová, Psychologický slovník)

V podstatě představuje neporušenou celistvou rodinu, v níž je zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch. (Dunovský, 1986)

Takových rodin je v běžné populaci valná většina, až 85 procent. (Dunovský, 1999)

Problémová rodina

Je to rodina, kde se vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, které však neohrožují rodinný systém či vývoj dítěte. Rodina je schopna tyto problémy řešit vlastními silami nebo kompenzovat krátkodobou pomocí zvenčí. Tyto rodiny potřebují zvýšenou pozornost a sledování pracovníky péče o dítě. Těchto rodin se v populaci vyskytuje přibližně 12 až 13 procent. (Dunovský, 1999, s.108)

Dysfunkční rodina

V této rodině se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které ohrožují či poškozují rodinu jako celek a zvláštní vývoj a prospěch dítěte. Rodina není schopna zvládnout tyto poruchy, dysfunkce, sama.

Vyžadují si společenské aktivity, aby bylo možné je odstranit. Těchto rodičů se vyskytuje kolem 2 procent. (Dunovský, 1999)

Pokud je rodina v nějakém směru dysfunkční některé důležité potřeby dětí zůstávají neuspokojeny a rodina se stává spíše zdrojem zátěže. (Vágnerová, 2004)

Dysfunkční rodiny vykazují některé z těchto charakteristik: popírání či neřešení problémů, chybějící intimita, vzájemné obviňování, potlačování osobní identity na úkor rodinné, nejasná komunikace a pravidla a chybění hranic mezi členy rodiny.

Tento dysfunkční systém rodiny může, ale nemusí vést například k užívání návykových látek, asociálnímu chování či neurotické obsesi. (Sobotková, 2001)

Afunkční rodina

V této rodině jsou poruchy tak velké, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí či ho dokonce ohrožuje v samotné existenci. Jediným řešením, které dítěti může prospět, je vzít ho z této rodiny a umístit ho do rodiny jiné, náhradní. Takovýchto rodičů se v populaci vyskytuje přibližně 0,5 procent. (Dunovský, 1999)

2 Poruchy rodiny

Vlastní definice poruch rodiny je dosud velmi nepřesná, je vyjadřována nejrozličnějšími pojmy jako narušení či rozvrácená rodina, neúplná rodina, nefunkční rodina, hostinní rodina, nepřízpůsobená, asociální apod. Ty se často překrývají, anebo se míjí, sledující často různý aspekt tohoto problému. Nevyjadřují mnohdy ani její závažnost či vztah k dítěti samému. (Dunovský, 1986, s.139)

Poruchou rodiny rozumíme takovou situaci, kdy rodina v různé míře neplní základní požadavky a úkoly, dané společenskou normou a vyjádřené v očekávání na přiměřené začlenění jejích členů do společnosti (zde především dětí). Obecně můžeme poruchu rodiny vyjádřit jako selhání některého člena nebo členů rodiny, které se projevuje v nedostatečném plnění některých nebo všech základních rodinných funkcí. (Dunovský, 1999)

Rodinné poruchy ve vztahu k dítěti jsou významné právě závažností úlohy, kterou rodina zaujímá ve vývoji dítěte a ovšem i péčí o ně. Příčin poruch je velké množství a jsou vázány na jednu, na několik nebo na všechny základní funkce. (Dunovský, 1999, s.102)

Může to být porucha biologicko-reprodukční funkce, porucha ekonomicko-zabezpečovací funkce nebo porucha funkce emocionální. Avšak nejvýznamnější z nich je:

porucha funkce socializačně výchovné.

Můžeme kvalifikovat tři hlavní příčiny, proč je o dítě málo či nedostatečně postaráno nebo nepostaráno vůbec: objektivní, které jsou nezávislé na vůli rodičů, subjektivní, které jsou na vůli rodičů závislé a smíšené. Vyjádřeno obecně: rodiče se o dítě nemohou, nedovedou či nechtějí starat.

Rodiče se o dítě nemohou starat

Důvody, proč se rodiče o dítě nemohou starat, spočívají někdy v nepříznivých přírodních podmínkách a situacích, jindy v poruchách fungování celé společnosti (válka, bída, hladomor), hlavně pak v narušení celého rodinného systému (např. nemoc, úmrtí, invalidita, apod.) Poslední pak již přecházejí na samotný problém života rodičů a jejich možnosti starat se o děti. Bez významu zde ovšem není ani nepříznivý zdravotní stav dítěte, který mu zabraňuje žít doma. Ve všech těchto případech bývají nedostatky péče o dítě provázeny zájmem rodičů o dítě, někdy i velmi značným (hluchoněmí rodiče a vytoužené zdravé dítě). (Dunovský, 1999, s.104)

Rodiče se o dítě nemohou starat když nežijí, jsou ve výkonu trestu, dlouhodobě mimo domov ze studijních či pracovních důvodů – dříve delší vojenská služba, rodiče postižení, nemocní rodiče, nebo postižené dítě. Dále z důvodu přírodních katastrof – povodně, zemětřesení, fajfuny. Kvůli válečným konfliktům, nasazení do války, nutnosti opustit zemi z důvodu pronásledování, hladomor, epidemie. Dalšími důvody může být nezaměstnanost, bída, velký počet dětí.

V neposlední řadě z důvodu rozpadu rodiny (svěření dítěte do péče jednoho z rodičů), zbavení svéprávnosti (zbavení rodičovských práv) – umístění dítěte do ústavní péče nebo když rodič (otec) neví, že je rodičem (otcem).

(<http://usm.f1.cuni.cz/download/rodina.pdf>)

Rodiče se o dítě neumí nebo nedovedou starat

Jestliže se rodiče neumějí či nedovedou starat o dítě, lze důvody hledat především v rodinném systému a dále v jedincích samých. V podstatě jde o situace, kdy rodiče nejsou s to zabezpečit dětem alespoň přiměřený vývoj a uspokojit jejich základní potřeby, a to buď proto, že jsou značně nezralí, anebo proto, že nejsou schopni se vyrovnat se zvláštními situacemi, jako je mimomanželské narození dítěte, handicapované dítě, kdy rodiče nejsou schopni přijmou základní společenské normy (děti dětí).

Zvláštním problémem vázaným k posledním dvěma okolnostem, je narušená struktura a stabilita rodiny nejrůznějšími příčinami. Částečně sem možno zařadit situaci dětí rozvádějících se či rozvedených rodičů, kteří nevědí, jak si počínat v těchto konfliktních podmínkách. Stále častěji však spor rodičů o dítě přechází do třetí skupiny, kdy se rodiče nechtějí starat o dítě či dokonce tento problém stále častěji přechází ve svém vztahu k dětem do zvláštní skupiny, charakterizované ubližování jim a používání jich jako nástroje pro svou nenávist a odpor vůči druhému rodiči. Zde je třeba však uvést i situace, kdy se jeden z rodičů nemůže starat o dítě, poněvadž druhý rodič, který má dítě ve své péči, mu neodůvodněně zabraňuje ve styku s ním. (Dunovský, 1999, s.104)

Rodiče, kteří se o dítě neumí postarat mohou být rodiče nezralí (adolescenční rodič) nebo naopak již rodiče staří. Neschopnost vyrovnat se se zvláštními situacemi, jako je např. dítě mimo manželství, dítě s postižením, dítě v náhradní péči, neschopnost přijmout určité společenské normy, rodič s mentálním či jiným postižením.

(<http://usm.f1.cuni.cz/download/rodina.pdf>)

Rodiče se o dítě nechtějí starat

Příčiny toho, že se rodiče o dítě nechtějí starat spočívají v nejrůznějších poruchách osobnosti rodičů. Ty způsobí, že náležitě neplní rodičovské povinnosti. Zájem rodičů o dítě není dobrý, někdy jde dokonce o hostinní postoje. Rodiče dětem neposkytují potřebnou péči a v některých případech je i opouštějí. Rodiče dávají přednost jiným hodnotám než dětem. (Dunovský, 1986)

Výslednicí všech těchto forem poruch rodiny je nedostatečná, žádná nebo škodlivá péče o dítě, kterou při vši její rozmanitosti lze označit jako zanedbávání dítěte jak v oblasti somatické tak psychické. Ta se v nedávné minulosti také stala součástí významného syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. (Dunovský, 1999, s.105)

Rodiče dítě týrají a zneužívají

Zvláštní kategorie poruch rodinných představují situace, kdy rodiče dětem vědomě ubližují, týrají je a zneužívají. Mají k dětem hostilní, nepřátelský vztah, který se projevuje násilím na nich i nejrůznějšími škodlivými praktikami včetně sexuálního zneužívání. Takové zacházení může vést až k smrti dítěte, (Dunovský, 1999, s.105)

Rodiče se o dítě nadměrně starají

Protipólem této poruchy rodiny je nadměrná péče o dítě a zájem o ně, především v současné době, kdy klesá počet dětí v rodině, věk rodičů je vyšší, jsou větší nároky na dítě a dítěti se dostává někdy větší pozornosti než je třeba, což vede k rozmazlování, nepřipravenosti na samostatný život či nerespektování druhých. (Dunovský, 1999)

3 Deprivace

3.1 Psychická deprivace

Nejčastěji, zejména v anglosaské literatuře, se užívá názvu „deprivace“ (deprivation, popř. privation): značí ztrátu něčeho, strádání nedostatkem nějaké důležité potřeby. Nejde tu ovšem o strádání fyzické, ale výlučně o nedostatečné uspokojení základních potřeb duševních (psychická deprivace).

Psychická deprivace bývá definována jako psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu. (Langmeier, Matějček, 1994, s. 196)

Podobně definuje deprivaci také Střelec (1992) nebo Vágnerová (2004).

Psychická deprivace není jen problémem individuálních rodin a ústavů, nýbrž souvisí zřejmě s vývojem celé společnosti, s jejím stavem hospodářským a kulturním, především pak s výchovnými normami a postoji v ní právě platnými. (Langmeier, 1963, s.140)

Stupeň deprivace dítěte je závislý především na lhostejnosti nebo odmítavosti matky, na jejím sklonu k zanedbávání nebo zavrhování, na její citové nevyrovnanosti, popřípadě i na její intelektové úrovni. (Langmeier, 1963, s.112)

Deprivaci způsobuje nedostatek specifických emočních podnětů, absence stabilního spolehlivého vztahu s mateřskou osobou a z toho vyplývá nedostatek vlastní sebedůvěry, jistoty a bezpečí. Deprivace vzniká pokud matka dítě nepřijímá, nemá o ně zájem, zanedbává je, má k němu nejednoznačný, nebo dokonce nepřátelský postoj. Deprivační zkušenost nepříznivě ovlivňuje další vývoj osobnosti dítěte a projevuje se změnami v jeho prožívání a chování. (Zelená, 2006, s. 28)

Konkrétní situace, za nichž dochází nejčastěji k psychické deprivaci dítěte, mohou být velmi rozmanité a složité. Vedle vlastního nedostatku příležitosti k ukojení

základních potřeb uplatňují se v nich různou měrou i různé formy hygienického, vyživovaného a sociálního zanedbávání, abnormální traumatizující postoje dospělých, různé konfliktní situace apod. (Langmeier, 1963, s.25)

Psychická deprivace se týká spíše hlubších složek osobnosti – především rozvoje poznávacích a emočních funkcí. U některých deprivovaných dětí je nejnápadnější jejich celkové psychomotorické opoždění v útlém věku, zejména retardace vývoje řeči a sociálních dovedností. Jiné nemusejí být v tomto směru nápadné, ale vykazují ve svých emočních projevech a ve svých vztazích k lidem odchylky od chování dětí v příznivějším sociálním prostředí. Například některé děti se sice s lidmi přáteli snadno a rády, ale jejich vztahy jsou povrchní a přelétavé, jsou žárlivé, vynucují si pozornost, jsou agresivní vůči druhým dětem.

Nežádka si některé děti hledají náhradu za neuspokojivé vztahy k lidem přehnaným zájmem o vlastnictví spousty věcí, hromadí hračky, jídlo, v pozdějším věku závislost na lidech nahrazují závislostí na alkoholu, drogách nebo sexuálních aktivitách. V dospívání a v dospělosti pak ovšem selhávají nejnápadněji tam, kde se vyžadují trvalé a uspokojivé mezilidské vztahy – v přátelství, v manželství, v rodičovství, ale často i v pracovním kolektivu. (Langmeier, 2000, s. 301-302)

Psychická deprivace se netýká jen dětí vyrůstajících mimo rodinu. V současné době představuje velké nebezpečí deprivace v rodinách, a to nejen v rodinách navenek nějak nápadných (otec alkoholik, matka osamocená), ale i ve zdánlivě dobrých a úplných rodinách, které mají vysokou životní a kulturní úroveň a požívají dobrou pověst. Především je to tam, kde příliš zaměstnaní rodiče nemají na dítě čas, nebo je dítě víceméně nechtěné, což někdy vyplývá i nedostatkem empatie rodičů (zvláště matky) pro psychické potřeby malého dítěte.

Často se pak tento nedostatek pozornosti a projevů lásky nahrazuje nadbytkem hraček, ponecháváním dítěte dlouhé hodiny u televize, předčasným a dlouhým pobytem v kolektivních zařízeních nebo častým a mnohdy ne zcela odůvodněným předáváním dítěte do nemocnice apod.

(Langmeier, 2000)

A) deprivace z vnějších socioekonomických a kulturních příčin

1. Neúplná rodina

Každý člen rodiny plní v rámci rodiny přirozeným a spontánním způsobem svoji roli a naplňuje potřeby dítěte.

Pokud v rodině některý základní člen chybí, je dítě snadno ohroženo deprivací, protože nelze vždy snadno zastoupit roli, kterou měl tento člen plnit vůči dítěti i celé rodinné jednotce. (Langmeier, 1963)

Nejzávažnější situace pro vývoj dítěte, především v útlém věku, nastává tehdy, když chybí matka. Závisí na ní nejen ošetřování, ale ona je základem jeho vztahu k člověku a důvěry v okolní svět a vytváří především domov dítěte. Mnoho dětí, kterým chybí matka, je vychováváno v ústavech, některé zůstávají v rodinách s matkou nevlastní, babičkou či jinou příbuznou, jsou adoptovány, nebo zůstávají ve výchově samotného otce. Často se vlastní matku podaří dobře nahradit. Deprivační vliv se může uplatnit tam, kde vychovává dítě otec sám bez cizí pomoci. (Langmeier, 1963)

Častější než nepřítomnost matky, bývá nepřítomnost otce. Dítěti, vyrůstajícímu bez otce chybí vzor mužskosti. Ten je především pro starší chlapce důležitý k regulaci jejich chování. Mohou také trpět nedostatkem autority, kázně a pořádku, který za normálních okolností otec ztělesňuje. Tato nepřítomnost může mít také další nepřímý deprivační vliv, neboť je matka zaměstnána tak (výchovnou starostí o rodinu i hospodářskou starostí), že jí pro dítě nezbývá mnoho času. (Langmaier, 1963)

Dítě v rodině rozpadlé *rozvodem* rodičů je v situaci poněkud jiné. K rozvodu nedochází najednou, ale vztahy členů rodiny jsou narušeny už dříve. Děti z rozvedených rodin jsou častěji neoblíbené, samotářské, neukázněné, nepořádné. Postrádají zřejmě citovou a mravní jistotu, proto upadají do nedůvěry a strachu z okolí. (Langmeir, 1963, s.103)

2. Nepříznivý ekonomický nebo sociokulturní stav rodiny

Proti neúplné rodině stojí na opačném pólu problém rodiny velmi početné. Dítěti se v takové rodině může nejčastěji dostat jen malého dílu té pozornosti a péče, které ke

svému normálnímu vývoji potřebuje. V prvním dětství strádá takové dítě někdy nedostatkem mateřské péče, později se deprivace projevuje spíše v oblasti otcovského vlivu a v nedostatku vedení a disciplíny. Důsledkem jsou zpravidla poruchy sociálního chování v různých sférách – toulky, záškoláctví, asociální chování.

(Langmeier, 1963, s.105)

Ponechat dítě tam, kde je hrubě zanedbáváno, bito, podvyživeno, ve špíně, jen ve jménu „mateřské péče“ a z obavy před následky separace, bylo by ovšem zcela nerealistické. Řada dětí nám před očima takřka rozkveté, když z takového rodinného prostředí jsou dány do lepších podmínek v ústavu. (Langmeier, 1963, s.106)

S ubýváním jedněch deprivacních okolností nabývají ovšem relativně na významu okolnosti jiné. Závažnějšími se dnes stávají ty situace, kdy dítě žije v ekonomickém dostatku, ba nadbytku, ale přesto strádá nedostatkem vedení a výchovy. Z vnějších okolností, které tu spolupůsobí, nutno v dnešním moderním světě jmenovat na prvním místě „nedostatek času“ rodičů, ať již plyne z jejich zaměstnanosti, nebo z jiných společenských a kulturních zájmů, jimiž je zájem o dítě odsunován na podřadné místo. Je to problém živý a v celém moderním světě dnes široce diskutovaný. Pokud jde o dítě zaměstnaných matek, ukazuje většina studií, že mají v průměru více obtíží než děti matek zůstávajících v domácnosti. (Langmeier, 1963, s.109)

B) Deprivace z vnitřních (psychologických) příčin

Nejčastější příčinou, proč se nevytvoří uspokojivý vztah mezi rodiči a dítětem, jsou v dnešní společnosti psychologické zábrany ze strany rodičů. Tyto překážky jsou zpravidla složitější, hlubší a jejich odstranění je obtížné. (Langmeier, 1963)

Deprivaci můžeme také rozlišovat podle oblastí strádání, které popsala Vágnerová (2004):

- **Deprivace v oblasti biologických potřeb** (například nedostatek jídla či spánku), která ohrožuje tělesné i duševní zdraví a pokud je její trvání dlouhodobější může vést k závažnému poškození, nebo dokonce úmrtí. Tímto způsobem mohou страдат například děti týrané a zanedbávané.

- **Deprivace podnětová.** Znamená to, že člověku chybí žádoucí množství a variabilita různých podnětů, neboli, že strádá v oblasti stimulace. Příčinou může být špatně fungující a zanedbávající rodina, ale i zdravotní postižení.
- **Deprivace kognitivní** znamená zanedbávání výchovné a výukové, které může vést k deprivaci v oblasti učení. Dítě se nemůže dobře rozvíjet, protože k tomu nemá dostatečnou příležitost a ačkoliv mu chybí pouze potřebná zkušenost může se pak jevit jako mentálně postižené.
- **Deprivace sociální** vzniká v důsledku omezení přiměřených kontaktů s lidmi.
- **Deprivace citová** vzniká pokud není uspokojena potřeba spolehlivého citového vztahu s matkou. Toto strádání může ovlivnit celkový rozvoj osobnosti dítěte, jeho vztah k lidem i k sobě samému.

Protože je citová deprivace zvláštním a nejzávažnějším druhem psychické deprivace je vhodné věnovat jí podkapitulu :

3.1.1 Projevy citové deprivace

Citová deprivace je nejvíce ohrožující ze všech druhů deprivace. Je závažná zejména v raném věku a nepříznivě ovlivňuje emocionální vývoj člověka.

Podle Langmeiera a Matějčka (1974) znamená citová deprivace neuspokojení potřeby citové jistoty a bezpečí v dostatečné míře a po dostatečně dlouhou dobu. (Vágnerová, 1995, s.87)

Do citových potřeb patří především potřeba trvalého vztahu k mateřské osobě (nemusí to být biologická matka), dále potřeba kladného opětovaného vztahu k dalším členům rodiny, později k vrstevníkům, což vystupuje do popředí zvláště ve školním věku a v pubertě. (<http://rodina-deti.doktorka.cz/psychicka-deprivace-deti/>)

Z toho vyplývá že při citové deprivaci dítě strádá neuspokojením potřeby vřelých citových vztahů, dále jsou neuspokojeny potřeba dotyku, přátelství, lásky a jistoty. Např. v rodině, která neplní řádně své funkce (mnoho zaměstnaní rodiče, rozvod,..) Citově deprivované děti zažívají pocit, že nejsou nikým milovány. Rodiče své děti sice zahrnují věcnými dary, avšak dítě nezažívá pocit lásky.

Projevy citové deprivace jsou velmi četné a různorodé. Citová deprivace je natolik vážné narušení psychického vývoje, že se může projevit v celé struktuře osobnosti, v chování, v sociálním začlenění, v celé životní orientaci.

U dětí do tří let je to především opožďování celého psychomotorického vývoje, povrchnost a nediferencovanost citů a sociálních vztahů, nezúčastněná nebo rozmrzelá nálada, zpomalený vývoj řeči.

U předškolních dětí je to silná povrchnost citových vztahů a přetrvávající problémy s řečí (velmi častý důvod odložení školní docházky)
(<http://es.wikipedia.org/wiki/syndrom-citové-deprivace/>)

Náprava citové deprivace má největší úspěch, pokud je dítě ještě v předškolním věku.
(Matějček, 1992, str. 132)

3.1.2 Následky psychické deprivace

Ani klinické či experimentální studie nepotvrdili existenci jednoznačného vztahu mezi určitou deprivací situací a vznikem určitých symptomů.

Různí jedinci reagují na stejné situace odchylně. (Langmeier, 1963)

Deprivované dítě obtížně rozlišuje, co je dobré a co ne, těžko si osvojuje společenská pravidla a hodnoty mravního kódu „svědomí“. Je to ovšem leckdy přímý důsledek toho, že nemá ve svém prostředí dost příležitostí k jejich poznání a praktikování.

(Langmeier, 1963, s. 178)

Psychická deprivace se může projevit ve vztahu k lidem (citová nezralost), ale i ve vztahu k učení, které brzdí a ztěžuje (školní nezralost). Může se projevit také v oblastech tělesných funkcí – anorexie. Mnozí pracovníci ji uznali shodně za projev deprivace, v kojeneckém i pozdějším věku to může být pokles svalového tonu. (Langmeier, 1963)

Závažná a dlouhotrvající deprivace může vést k narušení psychického vývoje, k nerovnoměrnému rozvoji některých složek osobnosti či ke vzniku specifických odchylek. (Vágnerová, 2004, s. 53)

Deprivovaná osobnost je méně vzdorná ve svém pozdějším životě, její obranné síly se snáze hroutí a celková adaptace je mnohem více ohrožena i tam, kde za klidných podmínek je dosaženo relativní rovnováhy. (Langmeier, 1963, s.180)

Důsledky prožité deprivace mohou přetrvávat i do dospělosti. I v případě, že se deprivovaní jedinci dostanou do lepšího prostředí, mohou mít problémy v partnerských vztazích, jako rodiče bývají nejistí ve výchově svých dětí. Zůstanou-li v prostředí sociálně problematickém, pak se jejich deprivace ještě zvýrazňuje. Při rozboru motivace různých trestných činů a při hodnocení osobnosti jejich pachatelů se projevuje jako významný činitel prožitá deprivace.

(<http://es.wikipedia.org/wiki/syndrom-citové-deprivace/>)

4 Subdeprivace

Subdeprivace je termín, který označuje, dalo by se říci, lehčí formu deprivace. Jde sice také o obraz deprivace, jenže v méně výrazné a méně dramatické podobě. Jednotlivé zachycené odchylky samy o sobě jsou zpravidla jen lehké, jemné, nenápadné a nápadnými se stávají až ve svém souhrnu. (<http://zrcadlo.blogspot.com/>)

Subdeprivace je mírnější variantou deprivace. Subdeprivace v našich současných sociálních a společenských podmínkách mnohem častější, než deprivace. Její riziko spočívá v tom, že je obtížněji rozpoznatelné. Vyskytuje se v rodinách, které navenek působí, že svou funkci plní dobře. Děti jsou materiálně dobře zabezpečené, mají

vytvořené kvalitní materiální podmínky pro vzdělání a rozvoj dalších hodnot, ale mohou strádat v citové oblasti. (Zelená, 2006, s. 28)

Subdeprivace je mírnější variantou deprivace zkušenosti, která je v našich současných sociokulturních podmínkách mnohem častější. Její riziko je v tom, že je obtížněji identifikovatelná, a takto znevýhodněnému dítěti se tudíž nedostane potřebné pomoci.

V chování rodičů, kteří nejsou schopni nebo ochotni dítě dostatečným způsobem citově saturovat, jsou zřejmé určité postoje, které toto riziko signalizují:

- Snížená akceptace dítěte. Rodiče o svém dítěti mluví příliš kriticky, hodnotí ho negativně a nenalézají na něm nic dobrého.
- Snížená empatie k dítěti. Rodiče nerozumějí potřebám ani pocitům svého dítěte, ačkoliv je to nápadné i zcela cizím lidem.
- Snížená frekvence interakcí mezi rodičem a dítětem. Rodiče s dítětem málo komunikují, netrávní s ním volný čas a příliš se jím nezabývají. (Vágnerová, 2004)

5 Zanedbávání

Pojmem **zanedbanost** rozumíme spíše vnější vlivy, které narušují přímo duševní zdraví a neohrožují normální vývoj dítěte. Zanedbané dítě vyrůstá obvykle v primitivním prostředí, s nedostatečnou hygienou, s nedostatečným dohledem nad svým chováním, bez vhodných vzorů vyspělého chování, eventuálně s nedostatečnou příležitostí ke školní výuce, může být však rozumově a zejména citově zcela přiměřeně vyvinuto. (Langmeier, 1963, s.19)

Pojmy „výchovná zanedbanost“ a „psychická deprivace“ bývají často v běžné praxi a mnohdy i v odborné literatuře směřovány a oba termíny jsou často uváděny jako synonyma. Podle našeho mínění je však správnější – nejen z hlediska teoretického, ale zejména se zřetelem na volbu nápravných opatření – oba pojmy rozlišovat, i když je jisté, že se v případech jednotlivých postižených dětí setkáváme často s různou kombinací obou poruch.

Výchovné zanedbávání postihuje spíše povrchové stránky osobnosti dítěte – jeho běžné hygienické návyky, způsoby životosprávy, znalostí, jednání ve shodě se sociálními normami apod. V některých případech se zanedbaným dítětem nedostává osobní hygieny, přiměřené výživy, potřebného dohledu a ochrany před úrazy nebo i nezbytné lékařské péče. (Langmeier, 2000, s. 301)

Zanedbanému dítěti nikdo nečte ani je ke čtení nepřipravuje, dítě nemá příležitost k učení říkankám, nemá vlastní knížky, není podněcováno ke kreslení ani hudebním, výtvarným či jiným aktivitám. (Langmeier, 2000)

Zanedbávání dítěte vede k poškozování vzniklému v důsledku nedostatečného uspokojování jeho potřeb, jehož příčinou je omezení standardní interakce mezi rodičem a dítětem.

Zanedbávány bývají často děti, které jsou natolik pasivní, apatické, nenápadné a nevýrazné, že nedovedou své rodiče zaujmout a také děti, které jsou nějak znevýhodněné, např. děti postižené nebo nemocné. (Vágnerová, 2004)

Terapie zanedbaných a deprivovaných dětí by měla být vždy komplexní a měla by se týkat jak úpravy prostředí, tak přímé nápravné práce s postiženým dítětem. Všichni, kdo se na nápravných aktivitách podílejí, by měli své úsilí účinně koordinovat. (Langmeier, 2000, s. 303)

6 Pojetí předškolního vzdělávání

První roky života předurčují do značné míry rozvoj psychických a fyzických předpokladů i sociálních postojů dětí a mají klíčový význam pro utváření jejich osobnosti. Za výchovu a vzdělávání dětí odpovídají především rodiče, oni jsou také jejich prvními učiteli. (Bílá kniha, 2001, s. 45)

Úkolem institucionálního předškolního vzdělávání je doplňovat rodinnou výchovu a v úzké vazbě na ni pomáhat zajistit dítěti prostředí s dostatkem mnohostranných a přiměřených podnětů k jeho aktivnímu rozvoji a učení. Předškolní vzdělávání má smysluplně obohacovat denní program dítěte v průběhu jeho

předškolních let a poskytovat dítěti odbornou péči. (Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, 2004, s. 5)

Institucionální předškolní vzdělávání podporuje výchovné působení rodiny, doplňuje je o specifické podněty, rozvíjí je a obohacuje. Stává se tak místem, kde děti získávají především sociální zkušenosti, základní poznatky o životě kolem sebe a první podněty pro pokračující vzdělávání a celoživotní učení.

Předností institucionálního předškolního vzdělávání je odborné vedení dětí a cílevědomé vytváření vhodných podmínek pro jejich rozvoj a vzdělávání. V případě potřeby zde dochází ke kompenzaci nedostatků v uspokojování potřeb dítěte i v jeho rozvojové stimulaci. (Bílá kniha, 2001, s. 45)

Předškolní vzdělávání by mělo nabízet vhodné vzdělávací prostředí, pro dítě vstřícné, podnětné, zajímavé a obsahově bohaté, v němž se dítě bude cítit jistě, bezpečně, radostně a spokojeně, a které mu zajišťuje možnost projevit se, bavit a zaměstnávat přirozeným dětským způsobem. (Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, 2004, s. 6)

Vzhledem k významu předškolního vzdělávání jako počáteční etapy celoživotního učení je třeba dále zlepšovat jeho kvalitu a dostupnost. Hlavními podmínkami pro to jsou – upevnění předškolního vzdělávání v systému celoživotního vzdělávání a jeho dostupnost, přehodnocení cílů a obsahu předškolního vzdělávání a zvyšování kvalifikace pedagogů v předškolním vzdělávání. (Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, 2001, s. 46)

Úvod do praktické části

Část praktickou budu prezentovat kasuistikami dětí z nefunkčních rodin. Kasuistika bude obsahovat anamnézu rodinnou, anamnézu osobní a následný pokus o prognózu a doporučení. Informace budou získány metodou rozhovoru (s rodiči, s učitelkami, s dětmi), analýzou dokumentů (ze zpráv od psychologů či Okresního soudu).

Kasuistika nebo též případová studie patří mezi výzkumné metody a zabývá se popisem jednotlivých případů. (Hartl, Hartlová, 2004, s. 253)

Cílem této části bude poskytnout učitelkám mateřských škol praktické rady a popsat jim konkrétní postupy, které by jim mohly pomoci jednat v situaci kdy zjistí, že mají ve své péči dítě z nefunkční rodiny. Tyto postupy však budou pouze orientační.

7 Kazuistika

7.1 KAZUISTIKA I

Do první kazuistiky jsem si vybrala holčičku, která přišla do naší mateřské školy z azylového domu, kam se odstěhovala se svou matkou ve chvíli, kdy její rodiče podali žádost o rozvod. Mezi rodiči probíhaly dlouhodobé hádky, kterých bylo děvče svědkem. Matka dokonce otce obvinila z domácího násilí.

Poté co se matka přestěhovala do jiného kraje, přestěhoval se otec V. do stejného města jako ona, aby byl dle jeho slov blíže dceři.

Matka se přestěhovala ke svému příteli, což se otci nelíbilo, proto mezi nimi začalo docházet k dalším problémům ohledně dcery, když oba rodiče žádali o svěření dcery do své péče a proto mimo jiné opakovaně i změnili místo pobytu dítěte. Tyto problémy vyvrcholily hádkou v mateřské škole, kdy se rodiče nedohodli, který z nich si ji odveze na víkend. Začali se hádat a hrubě urážet před zraky přihlížejících učitelek a své dcery. Hádky došly až k tomu, že matka zavolala policii a obvinila otce z napadení. Policie si ho odvezla k výslechu a matka mezitím konzultovala situaci s ředitelkou naší mateřské školy. Ta jí umožnila odvést si dceru v době poledního klidu. Když si přišel v odpoledních hodinách vyzvednout dceru otec a zjistil, že v mateřské škole není vylil si vztek na nic netušící třídní učitelce.

Po týdnu očekávání a neodhlášení V. z mateřské školy ji konečně otec přivedl a donesl také usnesení okresního soudu v řízení o vydání předběžného opatření, v řízení o úpravu poměrů nezletilé po dobu před i po rozvodu manželství rodičů, v řízení o úpravu styku, které zní takto: Matka nezletilé je povinna strpět péči otce do doby pravomocného rozhodnutí soudu o návrhu na úpravu poměrů nezletilé po dobu před i po rozvodu manželství rodičů, o úpravě styku a dále, že je otec nezletilé povinen umožnit matce styk s nezletilou každý sudý týden v kalendářním roce od pátku 16:00 hodin do neděle 18:00 hodin.

Matka tato rozhodnutí akceptuje, neboť chce zabránit neustálým změnám pobytu dcery.

OSOBNÍ ANAMNÉZA

Jméno : V.

Věk: 6 let a 3 měsíce

Národnost rodičů: matka je slovenské národnosti, otec české

Podle informací poskytnutých rodiči bylo prenatální i perinatální období bez komplikací. Jako dítě měla často problémy s banálními onemocněními, nyní trpí oslabenou imunitou. V. je ve sledování alergologa. Trpí zrakovou vadou, která je korigována brýlemi. Její raný psychomotorický vývoj je v normě.

Dle vyšetření logopedky trpí lehkým opožděním řečového vývoje. Navíc je její jazykový vývoj komplikován dvojjazyčností. Ve dvou letech se s rodiči přestěhovala ze Slovenska do Čech. Maminka mluví slovensky, tatínek česky. Otec se snaží číst dceři hodně v češtině.

Rodiče zahájili logopedickou práci s klinickou logopédkou a nyní pracuje V. i s logopédkou mateřské školy.

V. několikrát měnila mateřskou školku (nyní navštěvuje již čtvrtou mateřskou školu). Na předchozích místech se podle matky hůře vřazovala mezi děti. Byla málo průbojná, tíhla spíš k mladším. Nyní se jí v mateřské škole líbí, více se zapojuje. Rodiče pozorují zlepšení sebedůvěry. Při nesnázích má ale, dle třídní učitelky, stále ještě tendenci se vzdát. Stahuje se do sebe, odmítá spolupracovat. Letošního roku byla zapsána na základní školu.

Z psychologického vyšetření paní psycholožky z SPC vyplývá, že se V. hůře adaptuje na sociálně náročnou situaci. Je stísněná, neuroticky neklidná. Zvládnutí standardních intelektových zkoušek je dle psycholožky nerovnoměrné, dílčí výkony kolísají od dobrého průměru po lehký podprůměr. Struktura silnějších a slabších výkonů je ale dle ní školsky celkem příznivá.

Při vyšetření psycholožkou bylo zjištěno, že celkem dobře přijímá neverbální úkoly. Snaží se je řešit pečlivě, prokazuje trpělivost a dobrou schopnost přenášení pozornosti při konstruování obrazců podle předlohy. Lehké problémy má ale v přesném směrovém zorientování detailů. Vytrvale a systematicky postupuje při plnění úkolu vyžadujícího vizuální zapamatování, vytrvalost a soustředění (doplňování symbolů podle vzoru). Zatím lehce vážne úsudek při řazení dějových obrázků.

Přes omezenou slovní zásobu a lehké problémy ve vyjadřování dokáže dle psycholožky docela dobře chápat souvislosti slovně-pojmového charakteru. Přiměřeně věku rozumí protikladným verbálním analogiím. Věku odpovídá i vývoj počáteční orientace. Slabší je obecná informovanost.

Významněji oslabená je dle slov naší logopédky kapacita bezprostředního pamětního vštípení slov. Výslovnost jednotlivých hlásek je už při plném soustředění správná kromě ř.

Problémem dle ní zůstává celková výrazná artikulační neobratnost, sykavkové asimilace. Významná nezralost nebo dysfunkce se prokázala i ve vývoji fonemické diferenciaci (nevnímá rozdíly tvrdosti slabik ani v inverzi hlásek).

Grafomotorika je dle psycholožky i třídní učitelky bez problémů.

Laterální preference je pravostranná.

Dle slov učitelky byla V. ze začátku plachá, nekomunikovala, nyní se zapojuje do činností, hraje si s dětmi, komunikuje bez problémů s učitelkami i ostatními pracovníky mateřské školy.

V kolektivu je V. celkem oblíbená. Po mateřské škole navštěvuje kroužek zumby pro děti a angličtinu. Ve školce si nejraději kreslí či omalovává. Baví ji pracovní činnosti u stolečků.

RODINNÁ ANAMNÉZA

(informace získány z rozhovoru s rodiči a učitelkou)

Matka základní vzdělání. Po mateřské dovolené se již do práce nevrátila. Otec má středoškolské vzdělání. Pracuje jako montér v nejmenované automobilní společnosti. Rodiče netrpí žádnou zásadní nemocí. Oba rodiče vyrůstali v neúplné rodině. Matčiny rodiče se rozvedli v jejích pěti letech. Otec V. žil pouze s matkou, svého otce nikdy nepoznal. Matka V. je dle třídní učitelky emočně labilní, často až agresivní, což zpozorovala během jednání s matkou a hádek rodičů v mateřské škole, kterým byla svědkem.

Jelikož rodiče z matčiny strany nežijí a s matkou se otec nestýká, nemá V. žádné prarodiče s kterými by trávila například víkendy či u nich trávila prázdniny.

Z důvodu rozvodu rodičů s nimi nemá V. žádné společné aktivity. S matkou jsou prý většinou doma, s otcem dle jeho slov zajdou občas do kina, do zoologické zahrady,

na vycházku, .. Rodina nebyla společně nikdy na dovolené ani společně netrávili víkendy.

V. chodí do školky čistě oblečená, má věci na převlečení, otec hradí finanční záležitosti vůči mateřské škole včas. Poslední dobou se prý třídní učitelky ptá i na chování V. ve školce.

Ačkoliv jsou vztahy mezi rodiči napjaté, třídní učitelka je hodnotí již jako celkem zvládnuté. Oba rodiče se začali chovat vůči dceři obezřetněji, dávají si pozor na to, co před ní řeknou a snaží se spolu kvůli dceři lépe vycházet a konflikty řešit dohodou.

Nyní má V. dle usnesení Okresního soudu v péči otec. Nebrání se však ani péči matky, pokud by to bylo v zájmu dcery, což se zatím dle usnesení samosoudkyně neosvědčilo, proto navštěvuje V. matku každý druhý víkend.

Volný čas tráví V. dle otce na dětském hřišti, které mají na sídlišti. Doma si stejně jako ve školce nejraději kreslí, hraje si však s panenkami a ráda sleduje pohádky na dvd.

Dle rodičů je spíše introvert a trvá jí déle než se někomu otevře či svěří.

V rodině se neobjevují žádné patologické jevy.

DOPORUČENÍ

Podle mne je pro V. je nejdůležitější aby žila ve stabilním a klidném prostředí. Neměla by být svědkem konfliktů rodičů a měl by probíhat pravidelný styk s matkou.

Pro malou sebedůvěru, což vyplývá z vyšetření odborníků, potřebuje V. velmi podporující a uklidňující vedení, povzbuzování odvahy nejen ze strany učitelky ale především rodičů.

Jelikož půjde V.brzy do školy, bylo by vhodné pracovat podle individuálního vzdělávacího plánu, který bude zaměřen na podporu řeči a verbální komunikaci obecně i na nápravu výslovnosti, cvičení pamětního vštípení slov a sluchové diferenciaci, vnímání rytmu, poznávání prvních hlásky slova, což doporučila rodičům a třídní učitelce i logopedka, která s V. pracuje. Dále si myslí, že by mělo být vše na základě využívání her a multisenzorických pomůcek.

Ze začátku bude dle mého názoru lepší předkládání úkolů s počáteční úrovní náročnosti nižší, než kterou je schopna bezpečně zvládnout. V. se postupně osmělí a překoná zábrany, které nyní má.

Ve výchově potřebuje V. postupné „otužování“ vůči nezdarům. Nejdříve například formou her, kde závisí úspěch na náhodě, ne na schopnostech dítěte – hra typu „člověče nezlob se“. V. může být odměňována v každé situaci, kdy zvládne nezdár bez vzteku nebo negativismu, což doporučila i psychologka.

Při výkonných nárocích je zapotřebí ve zvýšené míře podporující zpětná informace. V. by se měla učit, že chyba není nic fatálního, že chyby provázejí každý pokus o naučení se něčeho nového, a že je možné zlepšovat výkon trénováním.

Učitelka by měla být při práci s V. citlivá a trpělivá a zaměřit se již také na zvládání situací, které V. zažije ve škole, jako je například soustředěnost na učení. S takovýmto přístupem se V. jistě rychle srovná a bude se nadále dobře vyvíjet nejen po fyzické ale i psychické stránce.

Učitelka by se měla snažit spolupracovat také s rodiči. Informovat je o postupech V. v různých činnostech, vysvětlit jim, jak nejlépe ji mohou pomoci rozvíjet pozornost, vytrvalost a měla by je dokázat také pochválit, když vidí, že rodiče s dítětem pracovali – např. nácvik logopedických říkanek.

Pokud by nedošlo ke zlepšení, či se zhoršila situace mezi rodiči, bude dle psychologky nutná další návštěva její osoby a domluvení se na dalších krocích ohledně práce s V. a její výchovou.

V tomto případě si myslím, že učitelky, které mají V. v péči postupují správně dle doporučení logopedy a psychologky. Chybu bych zde však viděla v zachování se p. ředitelky, která ačkoliv mohla rozpory rodičů usměrnit hned na začátku, vysvětlit jim situaci a nechat rozhodnutí na jejich zdravém uvážení, podpořila matku v radikálním kroku, který museli rodiče řešit přes policii a Okresní soud, který vydal předběžné opatření. Naštěstí se nestalo nic závažného, což mohlo ovlivnit situaci a způsobit problémy nejen rodičům ale i mateřské škole. Situace v rodině se však díky rychlému jednání otce uklidnila a snad se bude i nadále zlepšovat

7.2 KAZUISTIKA II

Do druhé kasuistiky jsem si vybrala dvě děvčata ve věku šesti a čtyř let ze svého okolí vyrůstající v nefunkční rodině, která se navenek snaží vypadat zcela funkčně. Situace v této rodině je závažná a ačkoliv okolí (příbuzní, mateřská škola) ví, co se uvnitř rodiny děje, nepokusilo se to zatím rodině pomoci řešit. Je otázkou, zda je okolí nevšímavé, není si jisté situací v rodině, nebo neví jakým způsobem je možné rodině pomoci.

Otec z této rodiny je alkoholik, který uráží a občas bije děti i matku. Přes celý týden je mimo domov. Děti i matka se vždy bojí jeho příjezdu. Matka dětem často slibuje, že se s nimi odstěhuje, ale dle rozhovoru s ní, si nemyslím, že by měla v plánu to udělat, neboť měla tendenci neustále svého muže obhajovat a vinit z těchto rodinných problémů sebe.

Děti chodí do školky vždy čistě oblečené. Starší ze sester je silná, má velkou nadváhu, mladší je dle slov dětské lékařky podvyživená.

Děvčata spolu moc nevychází, neboť starší z nich se netěší na otcovy návraty. Podle třídní učitelky o něm nikdy nemluví a když ano, nikdy ne v dobrém – spíše popisuje jeho špatné chování a situaci, která doma probíhá. Víkendy se dle matky snaží trávit mimo domov – u babičky, zatímco mladší ze sester vyčkává s radostí na příjezd otce.

Tuto rodinu jsem oslovila proto, že jsem obeznámena s jejich situací a měla jsem možnost si s matkou otevřeně promluvit.

OSOBNÍ ANAMNÉZA

Jméno: V. – starší z dětí

Věk: 6 let a 3 měsíce

Národnost rodičů: česká

Před porodem byla matka V. kuřačka, která jakmile zjistila, že je těhotná kouřit přestala. Matka měla již před otěhotněním problémy s poruchou funkce štítné žlázy, neměla správný denní režim, neboť pracovala v restauraci, byla proto v těhotenství často vystavována stresovým situacím.

Porod proběhl dle jejích slov bez problémů, V. vážila po narození 4500 gramů. Matka byla propuštěna z nemocnice až 13. poporodní den, neboť ztratila mléko a V. tak prý první dny dle slov lékaře hladověla.

Matka byla na rodičovské dovolené celkem pět let.

V. trpí od dvou let dětským ekzémem, který se ji objevuje po celém těle. V noci neklidně spí, je náměsíčná – rodiče museli z tohoto důvodu zabezpečit dům. Vývoj řeči V. se rozvíjel a nadále rozvíjí bez větších obtíží. V. nastoupila do mateřské školy ve dvou letech, kam ji zapsala otcova matka, která je zde učitelkou. Matce ani otci se to nelíbilo, avšak nakonec na to přistoupili.

V. musela ve dvou letech navštívit psychologa, neboť svoji babičku oslovovala „mami“ a matku „babi“. Dle slov matky zasáhla tato situace celou rodinu. Rodiče se rozhodli vzít dceru z mateřské školy a následně ji zapsali jinam. Dokonce dle doporučení psychologa omezili styk V. s babičkou, což babička nechtěla akceptovat a v rodině tak díky této situaci nastaly další problémy. Tentokrát ve vztahu babičky se synem – otcem V., který stál za svou matkou a svou ženu prý obviňoval z toho, že si jen vymýšlí. Tyto problémy trvaly dle matky přibližně dva měsíce. Během této doby si V. ujasnila kdo je maminka a kdo babička, psychologa však prý navštěvují stále, neboť má V. dle matky noční můry, je pesimistická a stahuje se prý stále více do sebe.

V ráda hraje na flétnu, na kterou se učí v mateřské škole, ráda zpívá a dokonce již čte.

Volný čas tráví u babičky a strýce s tetou (otcova bratra), kde je dle matčiných slov více než doma. Matka se domnívá, že je to z důvodu situace v rodině.

Jméno: H. – mladší z dětí

Věk: 4 roky a 2 měsíce

Národnost rodičů: česká

V době těhotenství ani před ním již matka nekouřila.

Druhé dítě bylo dle slov matky neplánované a ze strany otce až do porodu nechtěné.

Jeho vztah k němu se změnil teprve až po porodu.

H. je narozená předčasně, vážila 1950 gramů.

V dětství prodělala H. časté záněty středního ucha. Ještě nyní se prý bojí lékaře a při jeho návštěvě zvrací a má hysterické záchvaty.

Vývoj řeči je výrazně opožděn. Porozumění řeči je dle mne v pořádku.

Při kresbě je patrná neuvolněná ruka, nesprávný úchop tužky. Úroveň grafomotoriky je nízká, zvládne napodobit kruh (kreslí sluníčko).

Nástup do mateřské školy byl problémový. H. často probrečela celý den, nejedla, byla mrzutá, u ničeho dlouho nevydržela. Nyní je dle matky situace lepší. Matka si myslí že je to však pouze tím, že začala pracovat ve školní jídelně a dcera s ní tak při obědě může prohodit pár slov.

H. se často dle matky projevuje příliš emocionálně, když není otec doma je drzá, odmlouvá, rozhazuje například hračky a poté to svádí na starší sestru.

Nemá dle slov matky žádné záliby. Celé dny prosedí často u televize pouštěním pohádek, nechodí si ani hrát ven s ostatními dětmi a dokonce nemá ráda ani babičku, kterou V. tak často navštěvuje. Jakoby dle matčiných slov ožívala jen o víkendech, když je doma otec.

RODINNÁ ANAMNÉZA

Matka je vyučená kuchařka, pracuje ve školní jídelně. Otec je také vyučen, pracuje jako dělník. Od pondělí do pátku je mimo domov, vrací se domů pouze na víkendy. Otec po večerech v práci pije alkohol. Nejvíce však pije o víkendech, kdy je doma, poté se k rodině chová hrubě až agresivně. Často také hraje automaty. Starší dcera ho nemá ráda, mladší ano. Matka sama sebe hodnotí jako slabocha, který se nedokáže vzepřít a ochránit tak své děti. Raději se nechá urážet, ponižovat či fyzicky napadat, než aby se odhodlala k rozvodu.

V této rodině podle mého názoru nevládnou přirozené vztahy, kde by se mohly děti dobře vyvíjet, učit se starat o druhé, umět být odpovědný za svá rozhodnutí apod. Děti vyrůstají v citovém zmatku a mohlo by se stát, že se z nich stanou lidé nedůvěřiví a nebudou od ostatních očekávat nic dobrého.

Rodina nemá žádné společné aktivity, matka udává, že s manželem nebyli nikdy na dovolené.

Když jsme se s matkou bavily o jejím muži a o tom, zda byl vždy takový jako dnes, okamžitě odpověděla že ano, ale v sedmnácti letech kdy se prý seznámili jí to nepřipadalo tak hrozné jako nyní.

Vztah rodičů se podle matky změnil nejradikálněji po narození druhé dcery. Matka se domnívá, že kdyby jí nebylo jejich vztah by byl v pořádku. Z toho vyplývá, že nejen vztah otce k dětem není dobrý, ale ani vztah matky k mladší dceři. Dětem chybí rodičovská láska, zájem o to, co dělají, tělesný kontakt s dítětem a také zájem o trávení volného času dítěte.

Rodiče nejspíše nemají dostatek citových zkušeností, jsou citově chudí a děti jim z důvodu, který neumějí vysvětlit v podstatě překážejí a oni tak mají pocit, že kvůli nim nemohou žít tak, jak jsi představovali.

DOPORUČENÍ

Největším problémem v rodině je alkoholismus otce. Kdyby se rodině podařilo dostat otce na léčení z této závislosti, začaly by se postupně řešit ostatní problémy – špatný vztah rodičů k dětem nebo trávení volného času na který by byly peníze a další.

Pokud se tento problém s alkoholismem nevyřeší nebude možné aby se situace zlepšila. Může být stále stejná, ale také se může zhoršovat.

Matce jsem doporučila aby si o situaci v rodině promluvila s učitelkou dětí a umožnila jí tak zaměřovat se více na jejich citovou stránku.

Učitelka by měla s dětmi jednat citlivě, neměla by na ně zvyšovat hlas a vše by se jim měla snažit vysvětlit s klidem a pochopením.

Měla by se snažit včleňovat je více do kolektivu, dávat jim při hře také vedoucí role, aby nebyly děti vždy jen „ti druzí“, a tyto role by jim ukázaly, že jsou pro ostatní důležití.

Informovaná učitelka by také mohla dětem částečně nahradit tělesný kontakt – pohlazením, pochováním, pomazlením, neboť v rodině tento kontakt bohužel chybí.

Pokud by učitelka zpozorovala, že se výrazně zhoršuje stav či chování dětí (ačkoliv doted' buď nic nezpozorovala, nebo jen nechtěla zasahovat), je její povinností nahlásit tuto situaci vedení mateřské školy, které by mělo kontaktovat orgán sociálně právní ochrany dětí („sociálku“) – toto bych však doporučovala jedině jako krajní řešení pokud by rodina nebyla ochotná spolupracovat s institucí mateřské školy.

Tato rodina je dysfunkční a rodiče se o dítě nejen nechtějí starat (otec), ale především to neumějí (matka).

8 Popis postupu pedagogického působení

Nelze popsat přesný postup, jak může učitelka působit na dítě z nefunkční rodiny, ale lze shrnout rady, které ji pomohou lépe s ním pracovat a jednat.

Každá učitelka pracující v mateřské škole by měla umět citlivě vnímat citové potřeby dítěte a rozpoznat včas známky citového či jiného zanedbávání.

Každá učitelka si musí být vědoma své odpovědnosti ve vztahu k dětem a měla by si stanovit pevné hranice a pravidla kvůli udržení vzájemného vztahu s nimi.

Důležité je také, aby nezapomínala na vlastní profesní a osobní hranice – tím mám na mysli její rodinu, děti a především její právo na odpočinek.

Dítěti z nefunkční rodiny chybí doma často komunikace s rodičem. Rodič se nezajímá o činnosti a především pocity svého dítěte, proto s ním nekomunikuje. Učitelka by měla dítě vždy vyslechnout, naslouchat mu a dokázat přijmout jeho názory. Pokud se například dítě učitelce svěřuje se svými problémy potřebuje mít pocit, že je zde učitelka jenom pro něj a že nemá na práci nic důležitějšího. Vše s čím se dítě učitelce svěří by měla brát vážně, ačkoliv by se jí to mohlo zdát nepravděpodobné. Při komunikaci by měla učitelka s dítětem udržovat oční kontakt a v případě, že se dítě učitelce svěřuje s problémy ohledně rodiny, neměla by ho nikdy nutit do sdělování detailů, neboť by se mohlo uzavřít do sebe a již se nikomu nesvěřit.

Učitelka by se měla vždy snažit pochopit problém, kterým dítě trpí. Vždy by měla mít dítě s podezřením na vyrůstání v nefunkční rodině, či to, o kterém to již ví, co nejvíce na očích a měla by sledovat jeho chování.

Protože v nefunkční rodině nebývají mnohdy vymezeny jasné hranice a pravidla – nejenom slušného chování ale také společného soužití, musí učitelka v mateřské škole často řešit problémy, které mezi dětmi nastávají, jako je bití, nadávky, rozbíjení hraček apod. Pokud se učitelka dostane do situace, kdy je takovéto chování již neomluvitelné nebo přesahuje hranice a učitelka musí zasáhnout, neměla by dítě napomínat před celou třídou, ale vzít si ho stranou a vysvětlit mu, že se jí nelíbí, jak se právě chovalo. Nikdy by neměla zvyšovat hlas, ale měla by dítěti ukázat že ho má ráda, i v případě, že

se jí jeho chování nelíbí. V každé třídě mateřské školy by si měly děti společně s učitelkou vytvořit pravidla společného soužití a chování ve školce, která by měly všechny děti nejen pochopit ale naučit se je také dodržovat.

Pro děti z nefunkčních rodin je důležitý a naprosto zásadní pocit bezpečí a emočního přijetí, který by jim měla učitelka umět alespoň částečně nahradit.

Při práci s dítětem z nefunkční rodiny, která neplní tyto emocionální funkce by měla učitelka jednat vždy klidně, nezvyšovat na něj hlas, ukázat mu, že jí na dítěti záleží, že ho má ráda. Měla by mu dát možnost vyjadřovat se a projevovat. Dítěti by měla ukázat, že jí může důvěřovat, svěřit se jí a sdílet s ní zážitky.

Důležité je, aby měly tyto děti možnost mít s učitelkou společné rituály – například se ráno při příchodu obejmout, nebo si s ní „plácnout“ když se jim něco povede.

Práce s dítětem z nefunkční rodiny je vždy zpočátku těžká, ale každá situace se dá zvládnout, pokud bude učitelka dostatečně empatická a bude mít zájem nejen o spolupráci s dítětem, ale i s jeho rodiči, které nelze nikdy, pokud se nejedná o chování z jejich strany ohrožující život či mravní vývoj dítěte, v takovéto situaci vynechat. V případě podezření učitelky na nefunkčnost rodiny a selhání pokusů o spolupráci s rodiči, je nutné seznámení vedení mateřské školy s touto situací a následné kontaktování příslušných orgánů.

ZÁVĚR

Při zabývání se nefunkčními rodinami jsem začala postupně zjišťovat, že takovýchto rodin je v naší populaci více než jsem si myslela, neboť ne každý je připraven na to, být rodičem a vychovávat děti.

Ve své práci jsem se zaměřila na případy dětí, u kterých budu mít možnost sledovat i nadále jejich životní – rodinné podmínky.

Případy, které jsem ve své práci popsala a následná doporučení mají pouze orientační charakter, neboť každá neúplná rodina je jiná a má odlišný vliv na dítě.

Učitelkám mateřských škol bych na závěr své práce doporučila vhodné pedagogicko-diagnostické metody, jako je například pozorování a rozhovor, které by jim mohly pomoci při podezření na jakýkoliv problém dítěte z nefunkční rodiny. Na základě dlouhodobého pozorování projevů dítěte by měla učitelka navázat kontakt s rodinou a pokusit se o spolupráci.

SEZNAM POUŽITÉ A CITOVANÉ LITERATURY

1. ALAN, Josef. *Etapy života očima sociologa*. Praha: Panorama, 1989. ISBN 80-7178-269-6
2. DUNOVSKÝ, Jiří. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha: MPSV, 1989. ISBN neuveden
3. DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicentrum, 1986. ISBN neuveden
4. DUNOVSKÝ, Jiří a kol. *Sociální pediatrie*. Praha: Galén, 1999. ISBN 80-7169-254-9
5. HARTL, Pavel. *Psychologický slovník*. 2. Vydání. Hartlová, Helena, Praha: Portál. 2004. ISBN 978-80-7367-569-1
6. KASÍKOVÁ, Hana. *Pedagogické otázky současnosti*. Vališová, Alena. Praha: Institut sociálních vztahů, 1994. ISBN 80-85860-05-6
7. KLAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1996. ISBN 80-7067-669-8
8. LANGMEIER, Josef. *Psychická deprivace v dětství*. Matějček, Zdeněk. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963. ISBN 08-078-63
9. LANGMEIER, Josef. *Dětská psychoterapie*. 2. Vydání. Balcar, Karel. Špitz, Jan. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-381-1
10. MÁROVÁ, Zdeňka. *Výchova dětí v neúplné rodině*. Matějček, Zdeněk. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975. ISBN neuveden

11. MATĚJČEK, Zdeněk. *Děti, rodina a stres*. Dytrych, Zdeněk. Praha: Galén, 1994. ISBN 80-85824-06-x
12. MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-25236-2
13. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. Vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-24-9
14. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*, Praha: Tauris, 2001. ISBN 80-211-0372-8
15. NÁRODNÍ ZPRÁVA O RODINĚ, 2004
16. PETRUŠEK, M. *Velký sociologický slovník II*. Praha: Karolinum 1996. ISBN 80-7184-310-52
17. Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. Praha: 2004, Výzkumný ústav pedagogický
18. SATIROVÁ, Virginia. *Kniha o rodině*. Prah: Práh, 2006, ISBN 80-7252-150-0
19. STŘELEČ, Stanislav a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Panorama, 1989. ISBN 80-85298-84-8
20. SOBOTKOVÁ, T. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8
21. VÝROST, Josef. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Slaměník, Ivan. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6
22. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. Vydání. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3

23. ZELENÁ, Martina. *Podpora rodiny*. Klégrová, Alžběta. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-67-9

POUŽITÉ INTERNETOVÉ ZDROJE

<http://referaty.aktuality.sk/rodina/referat-3008>

<http://usm.f1.cuni.cz/download/rodina.pdf>

<http://slovník-cizích-slov-abz.cz/>

<http://zrcadlo.blogspot.com/2008/06/deprivace-subdeprivace.html>

<http://rodina-deti.doktorka.cz/psychicka-deprivace-deti/>

<http://es.wikipedia.org/wiki/syndrom-citove-deprivace/>

